

М.М. Караткоў (Мазілёў)

РАМАН М.ГАРЭЦКАГА “ВІЛЕНСКІЯ КАМУНАРЫ”: АЦЭНКІ І МЕРКАВАННІ

“Сягоння даводзіцца рэкамендаваць чытачу таго, хто сам многа гадоў выконваў нялёгкі абавязак – знаёміць усіх з літаратурай і літаратарамі беларускай зямлі”[4, 14] – пісаў калісьці М.Лужанін у прадмове да першай публікацыі “Віленскіх камунараў”. Урэшце, і сам раман адыграў немалую ролю ў справе вяртання творчай спадчыны беспадстаўна рэпрэсаванага мастака слова. Завершаны ў 1932 ці 1933 г., ён стаў значнай падзеяй літаратурнага жыцця 60-х гадоў і неўзабаве быў выдадзены не толькі на беларускай, але і на рускай, украінскай і літоўскай мовах.

Тагачасная крытыка вельмі высокая ацаніла наватарства пісьменніка ў аспекце тэматыкі, значнасці прадстаўленых тыпаў і г.д. І тое, што ў рамане

паказвалася заканамернасць прыходу народных мас да рэвалюцыйнага змагання пад кіраўніцтвам партыі пралетарыяту. Гэтая думка пастаянна падкрэслівалася, бо з'яўлялася своеасаблівым аргументам на карысць вяртання і іншых незаслужана забытых твораў пісьменніка. У выніку свет убачылі спачатку двухтомны, а потым і чатырохтомны Зборы твораў М.Гарэцкага, а сам ён быў прызнаны класікам беларускай літаратуры.

Аднак у часы перабудовы, калі асабліва востра выяўляліся адмаўленне ад камуністычнай ідэалогіі і рост нацыянальнай самасвядомасці, ацэнка рамана істотна змянілася. Ён пачаў успрымацца як твор у нечым кан'юктурны, як вынік імкнення аўтара давесці ўладам сваю лаяльнасць, а таму, на думку некаторых крытыкаў, не варты асаблівай увагі. Значым між іншым, што пра ўплыў тагачасных абставін жыцця М.Гарэцкага на змест “Віленскіх камунараў”, пра апаску пісьменніка зрабіць якую-небудзь памылку ў “асвятленні” падзей вельмі слушна гаварыў яшчэ ў 1980 г. А.Адамовіч [1, 148]. Але па зразумелых прычынах на гэтую акалічнасць асаблівай увагі тады не звярталі.

Вядома, не ўсе даследчыкі гісторыі беларускай літаратуры пагадзіліся з тэзісам аб кан'юктурнасці рамана, які так ці іначэй кідае цень і на асобу пісьменніка. І цікавыя, але далёка не бясспрэчныя думкі выказвае І.Чыгрын у манаграфіі “Паміж былым і будучым”. У прыватнасці, ён сцвярджае, што ў “Віленскіх камунарах” існуе “падводная плынь”, у якой выяўляюцца сапраўдныя намеры аўтара. А той хацеў давесці, што нацыянальны рух у тыя часы уяўляў сабой значна большую сілу, чым рух сацыяльна-класавы, і што наогул нацыянальнае пачуццё мае куды большую жыццёвую аснову, чым любыя іншыя ідэі і ідэалы [5, 130 – 144].

Заўважым аднак, што аб суадносінах сіл нацыянальнага і сацыяльнага руху ў Беларусі таго часу ў рамане прама сведчаць самі падзеі. Апроч таго, што можна сказаць аб “нацыянальных пачуццях” такіх, дапусцім, “палякаў”, як маці Мацея Мышкі і да яе падобныя, для якіх “польскасць” вынікала з каталіцкага вераспаўядання ды жадання атрымаць нейкую дапамогу [2, 256] ў тыя галодныя гады?

Аналіз тэксту твора дазваляе зрабіць вывад, што пэўная “падводная плынь” у ім сапраўды існуе. Аднак сэнс падтэксту ўяўляецца нам крыху іншым. Думаецца, што М.Гарэцкі сцвярджае тую ж, што і ў аповесці “Дзве душы”, ідэю спалучэння ў рэвалюцыйным руху нацыянальнага і сацыяльнага элементаў, і спалучэння іх у такой прапорцыі, калі адно не супярэчыць другому. Калі натуральнае пачуццё нацыянальнай годнасці не перарастае ў шавінізм і страту на гэтай глебе сацыяльных арыенціраў, а з другога боку – не душыцца гіпертрафіравана сацыяльным падыходам, “звышінтэрнацыяналізмам”, пры якім нават любоў да роднай мовы

з'яўляецца падазронай, варожай з'явай. І пратэстуе супраць рэпрэсій на глебе “звышпільнасці”, ахвярай якіх стаў і сам.

Ці не пра гэта сведчыць гісторыя “шчырага беларуса”, камуніста Туркевіча? Увесь яго нацыяналізм заключаўся ў тым, што ён размаўляў выключна на беларускай мове, любіў творы беларускіх пісьменнікаў, асабліва Цёткі [2, 218 – 219]. У выніку пасля эміграцыі ў СССР не змог аднавіцца ў кампартыі па прычыне нейкіх “былых каншахцікаў” з беларускімі нацыяналістамі [2, 342]. Больш таго, у рукапісе рамана пра яго былі і такія, закрэсленыя потым аўтарам, словы: “Не ведаю, ці жыву ён цяпер, ці нябожчык. Бо з Вільні эмігрыраваў у Савецкі Саюз, жыву у Менску і вясною 1930-г., як даходзілі чуткі, моцна захварэў. Можа, і памёр ужо.” [3, 387]. У спалучэнні з упамінаннем вядомай прыказкі “коготок увяз – всей пгичке пропасть” яны набываюць даволі злавесны сэнс, наводзяць на ўспамін аб класічным прыкладзе “закадзіраванага” паведамлення пра чый-небудзь арышт, як пра хваробу.

Мо таму і сам Мацей Мышка, падзяляючы ідэі камунізму, маючы на тое магчымасці, не спяшаецца перабірацца з панскай Польшчы ў СССР. Ведае, відаць, што могуць знайсці якія-небудзь “грашкі”, і тады...

Літаратура

1. *Адамовіч А.* “Браму скарбаў сваіх адчыняю...” – Мн.: Выд-ва БДУ імя У.І.Леніна, 1980.
2. *Гарэцкі М.* Віленскія камунары // Гарэцкі М. Збор твораў. У 4-х т. – Т. 3. – Мн.: Мастліт., 1985.
3. *Дэконская В.Ю.* Каментарыі // Гарэцкі М. Збор твораў. У 4-х т. – Т. 3. – Мн.: Мастліт., 1985.
4. *Лужанін М.* Дёс пісьменніка і тора // Польшча. – 1963. – № 3.
5. *Чыгрын І.П.* Паміж былым і будучым. – Мн.: Навука і тэхніка, 1994.